

Tasavvuf Üzerine Yapılan Tezler XI

MUSLU, Ramazan, "XVIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf", Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002. X+547+65 sayfa. (İnsan Yayınları arasında "Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [18.Yüzyıl]" adıyla 2003'te yayımlandı).

Özet

[Hür Mahmut Yücer, "XVIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf" (Doktora Tezi), *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 12, ss: 303-309]

Ramazan Muslu tarafından "XVIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf" adlı doktora tez çalışması, bir asırlık bir zaman diliminde Anadolu coğrafyasında Tasavvuf kültürüne katkıda bulunan tarikatları ve şeyhlerini topluca ele almaktadır. Ayrıca meşâyih-devlet ricâli, meşâyih-ordu, meşâyih-ulemâ ve meşâyih-halk münâsebetlerinin de araştırıldığı çalışma, meşâyihin kaleme aldığı tasavvufi ve diğer sahalarda kaleme aldıkları eserler hakkında bilgi vermekte ve bir netice ile sona ermektedir. Ekler kısmında ise, şeyhlerin tespit edilebilen özelliklerini ihtiva eden tablo ve bazı grafikler yer almaktadır.

"XVIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf" adlı bu çalışma, MÜ. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı tarafından planlanan "Osmanlı'da Tasavvuf" adlı projenin üçüncü kısmını oluşturmaktadır. Söz konusu projenin ilk kısmı, Reşat Öngören tarafından "XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf" adıyla 1996 yılında; ikinci kısmı, Necdet Yılmaz tarafından "XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf" adıyla 2000 yılında ve dördüncü kısmı ise, Hür Mahmut Yücer tarafından "XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf" başlığıyla 2002 yılında tamamlanmıştır. XIV ve XV. Osmanlı asırları ile diğer Osmanlı coğrafyasının (Kafkaslar vb.) da incelenmesi tamamlanmışta düşünülen proje gerçekleştirilmiş olacaktır.

Konunun sınırları tespit edilirken, mekân olarak misak-ı milli hudutlarıyla çizilmiş Anadolu; zaman olarak da Sultan III. Ahmed'in tahta oturduğu 1115/1703 ile Sultan III. Selim'in saltanatının on ikinci yılı olan 1215/1800 arasındaki altı padişahın yaklaşık bir asırlık saltanat dönemleri göz önünde tutulmuştur.

Tez bir giriş, iki bölüm ve ekler kısmından oluşmaktadır.

Giriş kısmında, tezde kullanılan birinci derece kaynaklar tanıtılmış; Osmanlı Devleti'nin XVIII. asırdaki siyasî-sosyal durumu, iktisadî yapısı ve imar çalışmaları ile ilim, kültür ve sanat hayatı üç ayrı başlık altında ele alınmıştır. Kaynaklar; Osmanlı Tasavvuf Hayatına Dair Kaynaklar, Tarikatlarla İlgili Eserler, Tezkireler, Menâkıpnâmeler, Camiler ve Tekkeler Hakkında Bilgi Veren Eserler olmak üzere beş ara başlık altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yararlanılan kaynaklar arasında İsmail Belîğ'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Ayvansarâyî'nin *Tercümetü'l-Meşâyib*, Müstakimzâde'nin *Meşâyibnâme-i İslâm*, Mehmed Şeyhî'nin *Vekâyü'l-Fuzalâ*, Hafîrizâde'nin *Tibyân* ve Vassâf'ın *Sefîne'si* gibi mutasavvıflar tarafından yazılan ve yine mutasavvıfların hayatını ele alan yazma eserler olması; yine Mustafa Safâî Efendi'nin *Safâî Tezkiresi* (Tezkiretü'ş-Şuarâ), *Sâlim Tezkiresi*, *Râmiz Tezkiresi*, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Silahtarzâde'nin *Tezkire-i Şuarâ*, Esrâr Dede'nin *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyyesi* gibi daha çok edebiyat tarihçilerinin yararlandığı kaynaklardan istifade etmesi, Lâlizâde Abdalbâkî'nin *Sergüzeştî*, *Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi*, *Menâkıb-ı Nasûbî*, *Menâkıb-ı Ahmed Yekdest*, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye* gibi özel biyografiler ve son olarak tekke literatürü üzerine yazılan listeler çalışmanın gücünü desteklemektedir.

Bir bütün olarak bakıldığında, XVIII. yüzyılın Osmanlı Devleti için daha çok Ruslarla mücadele ile geçtiğini söyleyen Muslu, Lâle Devrine, istikrarsızlıklara, liyâkatsiz idarecilere, Baltacı Ocağı'nı kaldıran III. Mustafa'nın kılık kıyafetle ilgili ferman yayımlamasına ve III. Selim'in askerî alanlarda yaptığı düzenlemelere dikkat çekmektedir. Karlofça Antlaşmasıyla birlikte toprak kaybeden devlet, aynı zamanda ekonomik yönden de sıkıntıya düşmeye başlamış; bununla birlikte medrese, sebil ve camî gibi geleneksel imar faaliyetleri de devam ettirilmiştir. Matbaa, Avrupa'da icadından 370 sene sonra İstanbul'a gelmiş ve ayrıca bazı yeni kütüphaneler kurulmuştur.

Birinci bölümde, Anadolu'da tasavvuf kültürünü yayan mutasavvıfların mensup oldukları tarikatlar ve özellikleri kısaca tanıtıldıktan sonra her tarikatın önde gelen şeyhleri ve tekkeleri sırasıyla tespit edilmiştir. Bu şeyhlerden bir kısmının kısa biyografileri ve vücûda getirmiş oldukları eserlerin, en az bir kütüphane kaydı verilmek suretiyle mümkün mertebe yerlerine işâret edilmiştir. Diğer şeyhler için ise, dipnotlarla kaynaklara atıflarda bulunulmuştur. Sıralamada şeyhler ve tekkeler için farklı kriterler kullanılmıştır. Birincisi için, birbirleriyle irtibatları (halife, oğul, damat vb.) göz önünde tutulurken; ikincisinin alfabetik olmasına dikkat edilmiştir. Ancak çalışmanın şahıs merkezli yapılması ve önce biyografilerin verilmesi ardından tekkelere değinilmesi bazı bilgilerde tekrardan kaçınılmadığını göstermektedir. Bir şeyhin bir çok tekkede görev alması veya bazılarının hiçbir tekkede görev almamasından neş'et eden bu durum, çalışmanın karakterinden kaynaklanan zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Her tarikat incelendikten sonra, tespit edilebildiği kadıyla tarikatın ana kol,

şûbe veya tarikat içerisindeki yerine de ayrıca işâret edilmeye çalışılmış ve bölüm, genel bir değerlendirme ile tamamlanmıştır.

Muslu'nun araştırmasına göre; XVIII. asırda faaliyet gösteren şeyhlerin toplam sayısı, elde edilen bilgilere göre, 807'dir. Bunların tarikatlara göre dağılımı şu şekildedir: Şeyhlerden 328'i Halvetî (% 40,6); 114'ü Nakşibendî (% 14,74); 89'u Mevlevî (% 11,02); 87'si Kâdirî (% 10,78); 80'i Celvetî (% 9,91); 30'u Bektaşî (% 3,71); 26'sı Sâdî (% 3,22) ve yine 26'sı Bayrâmî (% 3,22); 23'ü Rifâî (% 2,85) ve 4'ü de (% 0,49) Bedevî tarikatına mensuptur.

Bu oranlar, XVII. asırda faaliyet gösteren şeyhlerle kıyaslandığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Halvetî şeyhleri, % 36,8; Nakşibendî şeyhleri, % 69,2; Mevlevî şeyhleri, % 44,9; Kâdirî şeyhleri, % 85; Celvetî şeyhleri, % 61,2; Bektaşî şeyhleri, % 70 oranında artarken, Bayrâmî şeyhleri ise % 16,1 oranında azalmıştır. XVIII. asırda faaliyet gösteren meşâyihin oranında, bir önceki asırda faaliyet gösteren diğer şeyhlere göre, % 52,2'lik bir artış görülmektedir.

XVIII. asırda faaliyet gösteren 807 şeyh, toplam 185 tekkede faaliyet göstermiştir. Bunlardan 24'ü, XIV. asırda tesis edilmiş toplam beş tekkede (% 2,7); 44'ü, XV. asırda faaliyete geçmiş toplam on bir tekkede (% 5,94); 178'i, XVI. asırda meşîhat konulmuş toplam kırk iki tekkede (% 22,7); 189'u, XVII. asırda tesis edilmiş toplam kırk bir tekkede (% 22,18) ve 225'i, XVIII. asırda tesis edilmiş toplam yetmiş dört tekkede (% 40) hizmet vermiştir. Mütebâkîsinden 24'ü, hangi asırda tesis edildiği tam olarak bilinmeyen toplam on iki tekkede (% 6,48) hizmet verirken; 123'ünün de faaliyette bulunduğu tekkeler tespit edilememiştir. Diğer bir ifadeyle, bu asırda Anadolu'da faaliyet gösteren şeyhlerin vazife yaptığı merkezler % 84,7 oranında tespit edilirken; şeyhlerden % 15,3'ünün vazife yaptığı tekkeler tespit edilememiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde bu şeyhlerin sayısı 1800'ü aşmış, faaliyet gösterdikleri tekkelerden 300'ü İstanbul'da, 350'si Anadolu'da olmak üzere sayıları toplam 650'yi bulmaktadır. Balkanlarda bulunan 400 civarındaki tekke adedi bu rakama dahil değildir. Şu kadar var ki rakamlardaki bu artış sunî bir artış değildir. Kanaatimizce şehirleşmenin getirdiği bir sonuçtur. Ayrıca 19. asıra gelindiğinde yazılı kültürün gelişmesi ve kaynaklara geçen kayıtların daha düzenli olması da önemli bir etkidir.

Muslu'nun araştırmasına göre XVIII. asırda Anadolu'da tesis edilen tarikat kolları on adettir. Bunların bağlı buldukları tarikatları ve kurucularını şu şekilde göstermek mümkündür:

<u>Sıra No</u>	<u>Kol Adı</u>	<u>Kurucusu (Kolun Nisbet Edildiği Şeyh)</u>	<u>Ana Tarikatı</u>
01	Cerrâhilik	Nüreddin Cerrâhî (ö. 1133/1720)	Halvetîlik
02	Sezâîlik	Hasan Sezâî (ö. 1151/1738)	Halvetîlik
03	Cemâîlik	M. Cemâleddin Efendi (ö. 1164/1750)	Halvetîlik
04	Salâhîlik	Salâhaddîn-i Uşşâkî (ö. 1197/1783)	Halvetîlik
05	Raûfîlik	Ahmed Raûfî Efendi (ö. 1170/1757)	Halvetîlik

06	Hakkîlik	İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1724)	Celvetîlik
07	Fenâîlik	Fenâî Ali Efendi (ö. 1158/1745)	Celvetîlik
08	Hâşimîlik	Mustafa Hâşim Baba (ö. 1197/1783)	Celvetîlik
09	Resmîlik	Mustafa Resmî Efendi (ö. 1208/1793)	Kâdirîlik
10	Âcizîlik	Âcizî Süleyman Efendi (ö. 1150/1737)	Sâdîlik

Ancak bu kollardan, Cerrâhîlik, Sezâîlik, Cemâlîlik dışındakilerin varlığını ve sonraki asırlara etkisini sürdürdüğünü söylemek oldukça güçtür.

Bu asırda faaliyet göstermeye başlayan kollarn faaliyet ve etkinlik bakımından XVIII. asırda faaliyet gösteren diğer tarikat ve kollara mensup şeyhlere göre oranı nedir? Araştırmacıya göre bu soruya şu şekilde cevap vermek mümkündür: Ramazânîliğe bağlı Cerrâhîliğin oranı % 4,2; Celvetîliğe bağlı Hakkîliğin oranı % 3,2; Gülşenîliğe bağlı Sezâîliğin oranı % 1,2; Uşşâkîliğe bağlı Cemâlîliğin oranı % 0,8; Ramazânîliğe bağlı Raûfîliğin oranı % 0,7; Resmîliğin Kâdirîliğe bağlı diğer şeyhlere oranı % 0,5; Uşşâkîliğin alt kollarından biri olan Salâhîliğin oranı % 0,5; Celvetîliğe bağlı Fenâîlik ve Hâşimîliğin toplam oranı ise yine % 0,5'tir. Buna göre, XVIII. asırda faaliyet gösteren kollar içerisinde Cerrâhîliğin en etkin kol olduğu söylenebilir. Ardından Hakkîlik ve Sezâîlik ikinci ve üçüncü sırada yer alırlarken; Cemâlîlik, Raûfîlik ve diğerleri bunları izlemektedir. XVIII. asırda kurulan bu kollara mensup şeyhlerin, diğer şeyhlere oranı ise % 11,6'dır. Netice olarak XVIII. yüzyıl boyunca tekke ve şeyh sayısındaki genel artış sürmüştür, tarikatlar tarihi açısından zengin bir dönem olmuştur.

Muslu'nun çalışmasına göre XVIII. asırda yeni doğan kollarn yanı sıra, diğer İslâm coğrafyasından Anadolu'ya gelerek faaliyet gösteren tarikatlar da olmuştur. Bunlardan biri, Sâdîlik'tir. Tarikatın Ebu'l-Vefâ-i Şâmî'ye nisbet edilen "Vefâîlik" kolu ile Cerrâhîliğe de teberrüken intisap etmiş olan Abdüsselâm Şeybânî (ö. 1165/1751)'ye bağlı "Selâmîlik" kolu İstanbul'da faaliyet göstermişlerdir. Diğerleri ise Anadolu'daki asıl yaygınlaşmasını İstanbul'a girdikten sonra gerçekleştiren Rifâîlik'tir. Anadolu'ya Seyyid Ahmed Rifâî'nin halifeleri vasıtasıyla girmeye başlayan Rifâîlik ve XVIII. yüzyıldan itibaren giren Sâdîlik ile ilgili müstakil çalışmalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Halvetîlerden Fatih'te Cerrâhîliğin kurucusu Nûreddin Cerrâhî (ö. 1131/1719) ve halifeleri, Uşşâkîlikten Edirnekapi'da M. Cemâleddin Efendi (ö. 1164/1750) ve Salâhaddîn-i Uşşâkî (ö. 1197/1783), Sünbülîlikten Mehmed Alâeddin Efendi ailesi, Mehmed Eyyûbî Efendi ailesi, Yahya Sünbülî Efendi ailesi, Şâbânîlikten Üsküdar'da Mehmed Nasûhî Efendi (ö. 1130/1718) ve Safranbolu halifesi Zoralı Mehmed Efendi (?), Gülşenîlikten Edirne'de Hasan Sezâî Efendi (1151/1738)'nin etkin olduğu görülmektedir.

Bayrâmîlerden Fatih ve Üsküdar'da Himmetîzâde Abdullah Efendi (ö. 1122/1710) ve ailesi, Nakşibendiye'den Yekdest Ahmed Cüryânî (119/1707) ve Murad Buhârî (ö. 1132/1779)'ye bağlı şeyhler dikkati çekmekte, bunlardan Meh-

med Emin Tokâdî (ö. 1158/1745), Müstakimzâde Süleyman Saadeddin Efendi (ö. 1202/1787), Beyzâde Mustafa Efendi (ö. 1200/1785), Beşiktaşlı Neccarzâde Rızâ Efendi telif ettikleri eserler ve yetiştirdikleri halifeler vasıtasıyla sonraki dönemler üzerinde etkili olmuşlardır.

Mevlevîler içerisinde Sırrî Abdî Dede, Mehmed Memiş Dede, Gavsî Ahmed Dede, Ebu Bekir Dede, Sâfi Mustafa Dede, Trablus Şeyhi Ahmed Dede ve Mevlânazâde Mehmed Dede ve bunların ailelerine mensup şeyhler ile Şeyh Gâlib Dede (ö.1799) bu asırdaki mühim şahsiyetlerdendir.

Kâdirîler arasında sayılan ve aynı zamanda Nakşîlikten de feyz alan "*Marifet-nâme*" sahibi İbrahim Hakkı Erzurûmî (ö. 1186/1772) Doğu Anadolu Bölgesinde, Mustafa Resmî Efendi (ö. 1208/1793) İstanbul civarında, Mehmed Şerâfeddin Efendi (ö. 1146/1733) ve oğulları Bursa'da Kâdirîliği temsil etmişlerdir.

Yine çalışmada kaydedildiğine göre 120 civarında eserin müellifi olan İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1724), Mustafa Fenâî Efendi (ö. 1158/1745) ve Hâşim Baba (ö. 1197/1783) bu asırda dikkati çeken Celvetî şeyhleridir. Bektâşîler arasında Mürsel Baba (ö. 1164/1751); Melâmîler arasında yirmi yedi kadar eserin müellifi Lâlîzâde Abdülbâkî Efendi (ö. 1159/1746); Rifâîler arasında ise Mehmed Hadîdî Efendi (ö. 1170/1756) dikkat çeken diğer şeyhlerdir.

XVIII. asırda şeyhlerin tekkelerde vazife almadan veya tekkelerdeki vazifelerle birlikte *ordu şeybliği, vâizlik, esnaf şeybliği, müderrislik, müftülük, kadılık, mesnevîbanlık, neyzenlik, kâtiplik, başkâtiplik, memurluk, kazaskerlik ve tabiblik* gibi vazifelerde buldukları görülmektedir.

İkinci bölümde, şeyhlerin devlet ricâli, ilmiye sınıfı ve halk ile münasebetleri bazı örneklerle ortaya konulmuş, âlimler tarafından tasavvufa dâir kaleme alınan eserlere de işâret edilmiştir. Ayrıca şeyhlerin ilim ve sanata olan ilgileri üzerinde de kısaca durulmuş ve onlar tarafından vücûda getirilen eserler topluca değerlendirilmiştir.

XVIII. asırda Anadolu'da faaliyet gösteren şeyhlerin, başta padişahlar olmak üzere devlet adamları ve âlimler ile iyi münâsebetler içerisinde olduğu; ancak az da olsa bir kısmının çeşitli nedenlerle sürgüne gönderildiği görülmektedir.

Âlimlerin tasavvufa yaklaşımının çoğu zaman müspet olduğunu kaydeden müellif, Şeyhülislâmların bir kısmının tarikat mensubu olduğuna dikkat çekmektedir. Nakşibendî şeyhlerinden Murad Efendiye müntesip olan Damadzâde Ahmed Efendi ve İshak Efendi; tasavvufî eğitimini Yekdest Ahmed Efendiden tamamlayan Seyyid Mustafa Efendi; Mevlevîliğe mensup Çelebizâde Âsım Efendi ve Damadzâde Feyzullah Efendi gibi şeyhülislâmlar misal olarak verilmektedir.

Âlimlerin en çok rağbet ettiği tarikatların başında Nakşibendîliğin geldiği tespitini yapan Muslu, bunu sırasıyla Mevlevîlik, Halvetîlik ve Celvetîliğin izlediğini belirtmektedir. Karababazâde İbrahim Efendi, Ebû Saîd Muhammed Hâdimî,

Abdullah Hâdimî ve Nazîr İbrahim Efendi gibi âlimler, diğer alanların yanı sıra Tasavvuf'a dâir eserler de vermişlerdir.

XVIII. asırda Celvetî şeyhlerinin % 35'i; Kâdirî şeyhlerinin % 21'i; Bayrâmî şeyhlerinin % 19'u; Mevlevî şeyhlerinin % 15'i; Nakşibendî şeyhlerinin % 14'i; Halvetî şeyhlerinin % 11'i; diğer tarikatlara mensup şeyhlerin ise % 10'u medrese mezunudur. Bu dönemde medrese tahsili aldığı tespit edilebilen şeyhlerin diğer şeyhlere oranı ise % 15,4'tür.

Yine bu asırda şeyhler tarafından muhtelif konularda kaleme alınan eser sayısının yaklaşık olarak yedi yüz yirmi (720) olduğunu tespit eden yazar, Nakşibendî şeyhlerinin, % 29,72; Celvetî şeyhlerinin, % 25,42; Halvetî şeyhlerinin, % 25,14; Kâdirî şeyhlerinin, % 12,63; Mevlevî şeyhlerinin, % 3,62 ve Bayrâmî şeyhlerinin ise % 3,47'lik bir orana sahip olduğunu kaydetmektedir. Şeyhler tarafından vücûde getirilen eserler, Tasavvuf'un yanı sıra, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Akâid-Kelam, Menâkıbnâmeler, Mektûbât ve Resâil, Edebiyat, Âlet İlimleri, Dil ve Istîlâh gibi konuları ihtivâ etmektedir. Bu dönemde ayrıca tercüme ve şerh faaliyetine de sıkça rastlanmıştır.

XVIII. asırda şeyhler arasında sevgi, saygı ve kardeşliğe dayalı bir ilişki dikkati çekmektedir. Tasavvufi bir anlayış ya da başka nedenlerle irşad için tâliblelerin başka şeyhlere gönderildiği de olmuştur. Bazı şeyhler arasında sıhriyet bağı kurularak tarikatlar arası yakınlaşma sağlandığı; bazılarının vazifeye getirildiği halde kendilerini yetersiz bulduğu veya başka nedenlerle meşihatten ferâgat ettiği görülmüştür. Az da olsa meşihat paylaşımı ile ilgili bazı anlaşmazlıklara da rastlanmıştır. Bunlar, bazen devletin bazen de diğer şeyhlerin aracılığı ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Şeyhler, tekkelerin yanı sıra, camilerdeki vaaz programı münasebetiyle halk ile iç içe olmuştur. Şeyhler halka karşı dâima şefkat ve merhametle muâmele etmişlerdir. Özellikle, Nakşibendîliğe mensup Murad Buhârî, Turhal Şeyhi Mustafa Efendi ile Halvetîliğe mensup Mehmed Nûreddin Efendi gibi şeyhler halk tarafından çok sevilmiştir.

Şeyhlerin güzel sanatlardan en fazla rağbet ettiği dal, şiirdir. Şeyhlerin yaklaşık % 10'unun "şâir" denilebilecek seviyede şiirle meşgul olduğu görülmektedir. Meşâyihin tercih ettiği diğer sanat dalları ise, hattatlık ve bestekârlıktır. Bu konuda, Himmetzâde Abdullah Efendi, Mehmed Sabûrî Efendi, İsmail Hakkı Bursevî, Hasan Sezâî Efendi, Zâtî Süleyman Efendi, Diyarbekirli Ahmed Mürşidî, İbrahim Hakkı Erzurûmî ve Şeyh Gâlib, en çok dikkati çeken şeyhlerdir.

İncelenen asır Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemi içerisinde olmasına rağmen, tekkelerin birer câzibe merkezi olmaya devam ettiği; buralarda vazife yapan şeyhlerin bütün kesimler tarafından sevildiği; özellikle kendisine kol nisbet edilen şeyhlerin tarikatları yeniden canlandırdıkları ve toplumu müspet olarak yönlendirdikleri sonuç kısmında ifade edilmiştir.

Ekler kısmında ise zengin bir bibliyografya ile XVIII. asırda yaşamış şeyhlerin bütün özelliklerini gösteren geniş bir tablo bulunmaktadır. Diğer taraftan okuyucu için kolaylık sağlamak amacıyla şeyhlerin tarikatlara göre dağılımı, resmi görevlere göre genel oranı, telif ettikleri eserleri gösteren karşılaştırmalı grafiklerden oluşan çeşitli tablolar bulunmaktadır. Çalışmanın matbu olan şeklini geniş bir indeks tamamlamaktadır.

Büyük emek mahsulü olan bu araştırmada, ortaya çıkan bilgiler ışığında, dikey boyutta çalışılması gereken bir çok konu bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle dönemin her yönden aydınlanması için saha ile ilgili detay çalışmaları ihtiyaç bulunmaktadır. Meselâ müstakil tarikat monografileri, kurumları, biyografileri, sosyal etkileri ve öngörülerıyla bu ihtiyaçların en başta gelen şeklidir. Kol olup olmadığı tartışılan bazı tarikatların durumunun netleşmesi de, yapılacak bu araştırmalara bağlıdır. Bu gayret ve emekler bize Osmanlı kültür tarihi için daha yapılacak çok işin ve mesafe alınacak çok yolun olduğunu göstermiştir.

Abstract

[Hür Mahmut Yücer, "Sufism in Anatolia in the Eighteenth Century" (Doktora Tezi), *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 12, pp. 303-309]

"Sufism in Anatolia in the Eighteenth Century", PhD dissertation by Ramazan Uslu, examines all the sufi orders and sheikhs that contributed to the Sufi tradition in Anatolia during the eighteenth century.

The thesis examines the relationships between the sheikhs and statesmen, army, scholars and people. In addition, it provides a comprehensive data on the books written by the sheikhs regarding Sufism and other fields, and ends with a conclusion. In the appendix, there were added some tables and graphics including some features of the sheikhs.

Dr. Hür Mahmut YÜCER